

GÜNÜMÜZDE AFYONKARAHİSAR'DA ÜRETİLEN TEPME KEÇELERDE DERİNİN KULLANIMI*

THE USE OF LEATHER IN THE KICK FELT PRODUCED IN AFYONKARAHİSAR TODAY

Ülkü Küçükkurt**, Remziye Gülenay Yalçınkaya***

Öz

Özellikle yün lifinin dış etkenlerle birbirine kenetlenmesiyle oluşturulan keçe ürünler insanları olumsuz iklim koşullarından korumuştur. İnsan ilk önceleri toplayıcılık ve avcılıkla hayatını sürdürmüştür. Hayvanların bir kısmının evcilleştirilmesiyle küçük ve büyük baş sürüleri oluşturulmuştur. Koyun, keçi, manda gibi hayvanların derisi çeşitli eşyaların yapımında kullanılmıştır. Afyonkarahisar'da geleneksel tepme keçe üretimi yaygındır. Bazı ürünlerde deri ve keçe birlikte kullanılmıştır. Kapı perde keçesi, keçe patiklerin tabanları, eyer altı ter keçeleri, köpeklerin boynuna takılan hıltar, çeşitli kayışlar bu birlikte kullanıma örnektir. Günümüzde Afyonkarahisar'da deri koşum takımı yapan az sayıda usta kalmıştır. Keçe ve deri ustalarının ürünleriyle ortaya çıkan bu eşyalar yerini sentetik keçe ve suni deriye bırakmaya başlamıştır. Bu ürünlerin çeşitlerinin, kullanım alanlarının tespit edilmesi, ustalardan ürünlerle ilgili alınan bilgilerin yazılı kaynak haline getirilmesi önem taşımaktadır. Makalenin başlığı "Günümüzde Afyonkarahisar'da Üretilen Tepme Keçelerde Derinin Kullanımı" olarak belirlenmiştir. Araştırmada alan araştırması, literatür taraması yöntemi kullanılmış, deri ve keçe ustalarıyla görüşülerek konu ile ilgili bilgi alınmıştır. Afyonkarahisar'da geleneksel tepme keçe ürünlerinde deri kullanılan ürünlerin tespiti, özellikleri, elde edilen bilgilerin yazılı kaynak haline getirilmesi makalenin amaçları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Keçe, Deri, El Sanatı, Afyonkarahisar.

Abstract

Felt products, created by interlocking wool fiber with external factors, have protected people from adverse climatic conditions. At first, humans continued their lives by gathering and hunting. With the domestication of some animals, small and large herds of heads were formed. The skins of animals such as sheep, goats and buffaloes were used in the manufacture of various items. Traditional kick felt production is common in Afyonkarahisar. Leather and felt are used together in some products. Door curtain felt, soles of felt booties, sweat felt pads, hiltar worn around the neck of dogs, various straps are examples of this combination. Today, there are few masters who make leather harnesses in Afyonkarahisar. These items, which emerged with the products of felt and leather masters, started to leave their place to synthetic felt and artificial leather. It is important to determine the types and usage areas of these products, and to make the information received from the masters about the products a written source. The title of the paper was determined as "The Use of Leather In The Kick Felt Produced In Afyonkarahisar Today". Field research and literature review method were used in the study, information on the subject was obtained by interviewing leather and felt masters. In Afyonkarahisar, the

Araştırma Makalesi // Başvuru tarihi: 02.09.2022 - Kabul tarihi: 14.12.2022

*Bu araştırma, 1. Ulusal Zanaat, Sanat ve Tasarım Dili Olarak Deri Sempozyumu'nda (23-25 Mayıs 2022, Safranbolu) sözlü olarak sunulmuş, özet kitabında yer almıştır.

**Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, ukurt@aku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8140-5357>.

***Keçe Sanatçısı, Araştırmacı Yazar, rgulenay@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7798-8446>.

determination of the products using leather in traditional kick felt products, their properties, and making the obtained information a written source are among the objectives of the paper.

Keywords: Felt, Leather, Handicraft, Afyonkarahisar.

1. Giriş

İnsanlar iklim şartlarına uyum sağlamak için avladıkları hayvanların derisinden, kürkünden faydalanmıştır. Hayvanların bir kısmının evcilleştirilmesiyle küçük ve büyük baş hayvan sürüleri oluşturulmuştur. Bu hayvanların derisi çeşitli eşyaların yapımında kullanılmıştır. Deriden; giyim ve ev eşyaları yapılmış, bazı eşyaların tamamlayıcı unsuru olmuştur. Ural Altay Dağları eteklerinde bulunan Pazırık kurganlarında yünden yapılmış ürünlerin yanında deri üstüne aplike uygulanmış figür süslemeli eyer örtüleri, yaygılar, kaftanlar bulunmuştur (Arıkan ve Gök, 2021:65). Türklerin geçim kaynakları arasında hayvancılığın yaygın olması bu hayvanlardan elde edilen derinin bol bulunmasına imkân vermiştir. Derinin işlenmesine yönelik metotlar geliştiren Türkler, derinin kullanım alanını da geniş tutmuştur. Dîvânu Lugâti't Türk'te "Teri" "Deri", "Terike yağ sürüldü" "Deriye yağ sürüldü", "Teri erükledi" "Deriyi tabakladı", "Ol teri yumşattı" "O deriyi tabakladı", "Erük" "Deriyi tabaklayan şey" "Erükler" "Deriyi tabaklamak" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015:443, 300, 134, 343, 644) ifadeleri bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri tarandığında kırmızı keçe, beyaz keçe ibarelerinin kayıtlı olduğu görülmektedir. Örneğin; Hicri 1162 (M 1748) târihli bir vakfiyede "... ve dört aded münakkaş Horasânî sağır halı ve tahtlarında yirmi aded keçe..." kaydı bulunmaktadır (Genç, 2020:37). Kayıtlarda keçe ürünlerin çeşitleri, nerelerde kullanıldığı, ticaretine yönelik bilgiler bulunmaktadır. Miladi 29 Aralık 1592 tarihli belge bu kayıtların en eskisidir (Genç, 2020:38).

Derinin belirli bir yöntemle işlenmesi, kokusunun giderilmesi, boyanması, kurutarak kullanılabilir hale getirilmesi işlemini yapan kişilere "Tabak", bu işlemlerin yapıldığı imalathanelere "Tabakhane" denilmektedir (Tozun ve Çınar, 2020:373). Afyonkarahisar'ı 1671 yılında ziyaret eden Evliya Çelebi kitabında Afyonkarahisar'ın saraçhanesinin düzgün olduğunu, gönlerinin değirmenden pamuk gibi çıktığını, 100 kadar tabakhanenin Mevlevihane yakınlarında bulunduğunu belirtmiştir (Özpınar, 2019:12).

Afyonkarahisar'da hayvancılık gelişmiş olmasına bağlı olarak deri üretimi önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Afyonkarahisar'ın 1933 yılında yayınlanan Ticaret Sanayi Odası kayıtlarında deri ihracatı verileri yer almaktadır. Yayında, 1926 yılında hamderi 40000 kg, 1927 yılında 60686kg, 1928 yılında hamderi 119780kg, 1930 yılında hamderi 69089kg, 1931 senesinde hamderi 57256kg, 1932 senesinde hamderi 60804kg ihraç edildiği bilgisi verilmiştir (T.S.O, 1933:16, 19, 21, 25, 26, 28). 1838 yılı Afyonkarahisar Nüfus Defteri'nde debbağ (Derici) 39, saraç 29 usta sayılmıştır (Kargı, 2018:42). 1933 yılında Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odasına 10 ham deri tüccarı, 3 kösele tüccarı, 11 kunduracı, 5 tabakhaneci, 5 saraç, 3 koşumcu kayıtlıdır. Tüccarların çoğunluğu Uzun çarşı, Yemeniciler çarşısı, Turunç hanı ve civarındayken tabakhaneler, Şehre Küstü Mevki, Hacı Abdurrahman Mahallesi gibi o zamanlarda şehrin dış mahallelerinde bulunmaktaydı (T.S.O, 1933:37, 40, 42). Günümüzde Afyonkarahisar'da üretimin azalması nedeniyle Isparta-Yalvaç, Konya, Uşak, Akşehir, İstanbul tabakhanelerinden deri getirilmektedir (İdris Koç, Afyonkarahisar, 2022).

Afyonkarahisar'da koyundan elde edilen deriye; glase, meşin, zığ, keçiden elde edilen deriye; sahtiyan, ovalak, alafı, tiftik keçisinden elde edilen deriye; glase ve sahtiyan, inekten elde edilen deriye; vaketa, danadan ve buzağıdan elde edilen deriye; glase, oskar, sığırdan elde edilen deriye; oskar, vaketa, liso, kösele, öküzden ve sığırdan elde edilen deriye; telatin, mandadan elde edilen deriye; gön ve kösele denilmiştir (Topbaş, 1991:17).

Afyonkarahisar'da deri işleyen kişiye sayacı, saraç, deri ustası, el yapımı ayakkabı yapan kişilere; ayakkabıcı, kostak ustası, lapçın ustası denilmektedir (Kocataş, Afyonkarahisar, 2022). Afyonkarahisar'ın bazı el sanatlarında deri kullanılmıştır. Ayakkabı, sırmalı bebek salıncağı, koşum takımları, bıçak kınları, giyim ve ev eşyaları yapılmıştır. Deri, eşyalara estetik değer katmanın yanında eşyaların sağlamlığının artırılması amacıyla da kullanılmıştır. Heybe ve torbaların kenarlarında, saplarında kullanılarak "Saraçlı halı heybeler" yapılmıştır. Bu halı heybelerin kenarlarında ve arka kısmında deri kullanılmıştır (Küçükkurt, 2019:596).

Afyonkarahisar yöresinde tepme keçe üretilmektedir. Keçe ürünlerin bazılarında deri ve keçe birlikte kullanılmaktadır. Kapı keçeleri, keçe patik ve terlik tabanı, eyer altı keçesi ve hayvanların kullandığı bazı ürünler bu birlikte kullanıma örnektir. Keçe kelimesi sözlükte "Yalnız dövülmekle yapılmış kaba yün, tepilmiş yün", keçeci ise "Keçe denilen dövülmüş yünden abayı

ve yaygıyı yapan kişi” olarak tanımlanmaktadır (Sami, 2019:623). Keçe, hayvansal liflerin alkali bir ortamda su, sıcaklık ve basınç yardımıyla sıkıştırılması sonucu elde edilen atkı ve çözgüsü olmayan bir tekstil ürünüdür. Yün lifi, yapısı dolayısıyla keçe yapımına uygundur. Geçmişte tamamen bedensel güç harcayarak yapılan keçecilikte, günümüzde basit makinalar kullanılmaktadır. Makinalara rağmen, keçeleşme sürecinde keçecinin yoğun emeği söz konusudur.

En erken dönemlerden itibaren Türk devlet ve boyları yerleşik düzene geçinceye kadar yarı göçer bir hayat sürmüştür. Koyunun evcilleştirilmesiyle keçe üretimi yaygınlaşmış ve doğumdan ölüme kadar kullanılmıştır. Yer yaygıları, giysiler, hayvanlarının eyer ve örtüleri keçeden yapılmış; inanç dünyasına, halk kültürüne keçenin yansıması olmuştur. Kümbet tipi mimari formların kaynağının keçe çadırlar olduğu, “Erken devirlerde adına “Keregü” denilen “Yurt tipi” çadırların Türklerin en eski evi olduğu düşünülmektedir (Diyarbakirli, 1993: 18). M.S II. yy. ve MS. III. yy. ile daha sonraki Çin yazılı kaynaklarında, Türklerin keçeyi bol miktarda ürettikleri ve komşu ülkelere sattıkları yazmaktadır (Topbaş ve Seyirci, 1987:10).

Kuzu yünü, keçe üretiminde kullanılmak üzere ayıklanıp, yıkanıp, taranıp hazır hale getirilmektedir. Keçe üretiminde ilk aşama yünün yayılması ve birinci tepme işlemidir. Üretilecek keçenin kullanım alanına ve boyutuna göre yün gereken miktarda kalıp hasırın üzerine saçılmakta, keçeleşmenin hızlanması için sabunlu su ile yün ıslatılmaktadır. Hasırın sarılması ve dövülmesiyle tepme işlemi yapılmaktadır. Hasır açılarak kenarları düzeltilen keçe ürün yeniden sarılıp tepilmektedir. Gerekli sıkışma işlemi gerçekleştirildikten sonra keçe ürüne sıcak su verilerek tepme eşliğinde pişirme aşamasına geçilmektedir. Durulanıp kurumaya bırakılan ürün kullanıma hazır hale gelmektedir (Yalçınkaya, 2018:1128).

Desenli keçe yapımında, az dövülmüş ve pişirilmemiş keçeden kesilen şeritler hasır üzerine desen oluşturacak şekilde döşenmektedir. Desen üzerine, tarama makinasında serbest hale getirilen yün, sepki ya da çubuk adı verilen el aletiyle saçılmaktadır. Diğer işlem basamakları desensiz keçede olduğu gibi tamamlanmaktadır.

Günümüzde geleneksel tepme keçe üretim tekniğinin yanı sıra güncel metotlarla keçe üretim tekniği yaygınlaşmaktadır. Kişiye özel bir keçe patik üretimi için önce sudan etkilenmeyecek ve katlanmaya uygun bir yüzeye, ayağın şekli çizilerek kalıp çıkartılmaktadır. Keçeleşme sırasında çekme olacağı için kalıba yüzde otuz çekme payı eklenerek çizilmelidir. Kalıbın üzerine yeterli kalınlıkta yün döşedikten sonra sabunlu su verilerek ovulmaktadır. Kalıp ters çevrilerek diğer yüzdeki fazlalıklar kalıp üzerine çevrilmekte, üzerine yün serilerek

ovulmaktadır. Kalıp sıkışmaya başlayınca keçe ortadan kesilerek ayrılır, içindeki naylon kalıp çıkartılıp her bir parça ayrı ayrı ovulup sıkıştırılmaktadır. Küçülme ve keçeleşme sağlanınca üç boyutlu ayakkabı kalıbına geçirilerek ovulmaktadır. Ürün kurduktan sonara kalıp üzerindeki deri taban dikilmektedir.

2. Materyal ve Metot

Araştırmada, Afyonkarahisar'da üretilen keçe ürünlerde derinin kullanımı incelenmiştir. Araştırmada, tespit edilen örneklerinin incelenerek, elde edilen verilerin yazılı kaynak olması amaçlanmıştır. Makale Afyonkarahisar'da üretilen bazı keçe ürünlerinde deri kullanımı olarak sınırlandırılmıştır. Araştırma alanında yapılmış, keçe ve deri ustalarından konu ile ilgili bilgi alınmıştır. Ulaşılan örneklerin özellikleri tespit edilerek bu örneklerin bilgisine araştırmada yer verilmiştir. Sonuç kısmında, keçe ve derinin kullanımıyla elde edilmiş ürünlerin, korunması, saklanması ve üretiminin sürdürülebilmesi için önerilerde bulunulmuştur.

3. Bulgular

3.1. Ayağa Giyilen Ürünlerde Deri ve Keçenin Kullanımına Örnekler

Afyonkarahisar'da keçe ve deriden "Kopçalı mes" ya da "Saraçlı mes" denilen mesler üretilmiştir. Meslerin keçelerini tepme keçe ustaları hazırlamaktadır. Keçeden hazırlanan keçe mesler yemeni ustalarına saraçlanması için getirilmektedir. Keçe meslerin altına ve yanlarına deri dikilmektedir. Meslerin altına konulan deri ayağın yerden soğuk almasını, yanlarına konulan deri, ayakkabının içine giyilen mesin ezilmesini engellemek için dikilmektedir (Boz, 2002:225).

Birinci örnekte yer alan Gülenay Yalçınkaya'ya ait karaman kuzu yününden geleneksel tepme keçe tekniği ile üretilmiş mesin alt tabanında ve yanlarında keçi derisi kullanılmıştır. Mesin üzerine deriyi diken usta Hüseyin Barsbuğa'dır. Mese güveler zarar vermiştir (Görsel 1).

Görsel 1. Deri ile güçlendirilmiş mes (Yalçınkaya, Afyonkarahisar, 2009).

İkinci örnekte Sevgi Tahmaz'ın siyah Yeni Zelanda Merinos yününden gelenekten gelen uygulamaların devamı olarak karşımıza çıkan tepme keçe tekniği ile ürettiği patik yer almaktadır. 38 numara olan keçe patiğın altına bordo renkli kuzu derisi tabanlık el dikişiyile birleştirilmiştir. Patik iyi durumdadır (Görsel 2).

Görsel 2. Kuzu derisi tabanlı geleneksel tepme keçe patik (Tahmaz, Afyonkarahisar, 2022).

Üçüncü örnekte Sevgi Tahmaz'ın kırmızı renkte Yeni Zelanda Merinos yününden tepme keçe tekniği ile ürettiği çizme yer almaktadır. 38 numara olan keçe çizmenin altına kırmızı renkli kuzu derisi tabanlık el dikişiyile birleştirilmiştir. Çizmeye, yazma kumaşının tepme işleminde kaynaştırılmasıyla desen yerleştirilmiştir. Ürün iyi durumdadır (Görsel 3).

Görsel 3. Sevgi Tahmaz'ın ürettiği kuzu derisi tabanlı 38 numara keçe çizmeler (Küçükkurt, Afyonkarahisar, 2022).

Dördüncü örnekte Arpaözü Keçe Atölyesi'nde iç tabanı yerli krem rengi yünden, üstü bordo rengi Yeni Zelanda Merinos yününden tepme keçe tekniği ile üretilmiş 41-42 numara terlik yer almaktadır. Keçe terliğin altına krem rengi keçi derisi tabanlık el dikişiyle birleştirilmiştir. Ürün iyi durumdadır (Görsel 4).

Görsel 4. Arpaözü Keçe atölyesinde üretilen keçi derisi tabanlı keçe terlik (Küçükkurt, Afyonkarahisar, 2022).

3.2. Hayvanların Kullandığı Ürünlerde Deri ve Keçenin Kullanımına Örnekler

Türk kültüründe ata önem verilir koşum ve eyer takımlarına önem gösterilirdi. Birçok kurganda yapılan kazılarda koşum, eyer takımları, keçe eyer örtüleri tespit edilmiştir. MÖ. 4. Yüzyıla tarihlendirilen Altay dağlarının batısında, Kazakistan'da 100'ü aşkın bulunan Berel Kurganlarında birçok at iskeleti ve koşum, eyer örnekleri bulunmuştur. Buluntularda ele geçen koşum takımlarında tepe, alın, burun, yanak kayışları bulunmakta bunun yanı sıra demir ve az sayıda bronzdan yapılmış gemler yer almaktadır. Atların başına deriden başlık ve yüz maskeleri takılmıştır. Mezarda bulunan eyerler, boyun ve kuyruğun altından geçirilen kayış ve kolonlardan oluşmakta, içine yün ya da saman doldurulmuş iki keçe yastığın birbirine bağlanmasıyla oturulacak yer yapılmaktadır. Yastıkların üstüne keçe applike tekniği ile hayvan mücadele sahnesi

uygulanmış örtüler konulmuştur (Kutlu ve Kutlu, 2020:187). Noin Ula Kurganı'nda bulunmuş bir eyer örtüsü örneğinde keçe zemin üzerine ince ve renkli derilerden kesilen parçalar yerleştirilerek hayvan mücadele sahnesi düzenlenmiştir (Ergenekon, 1999: 8).

Eyer altı ter keçeleri halk arasında "Haşa, Bellik, belleme" adlarıyla bilinmektedir (Akkoyun, 1997:217) (Görsel 5). Atların terini emmesi için eyerin altına serilen bu keçeler binek takımlarının önemli bir parçasıdır. Afyonkarahisar'da günümüzde deri koşum takımı yapan sayılı usta kalmıştır. Bu ustalar arasında Erol İşkur ve İdris Koç bulunmaktadır. Geleneksel tepme keçe ve deriyi kullanarak ürettikleri "Eyer altı keçeleri", "Keçeli deri kayış", "Hıltar" deri ve keçenin birlikte kullanımına örnektir.

Koşum takımında yer alan belleme için atın boyuna, yaşına göre şablon ölçüsünde deri kesilmektedir. Saraç işlerinde kuzu derisi, dana derisi, manda (Camız) derisi, keçi derisi kullanılmaktadır. Saraçlar keçe hazırlığına "Keçe döktürmek" demektedir (İşkur, Afyonkarahisar, 2022). İsteğe bağlı olarak eyerin iki yanında bulunan ayak koymaya yarayan üzenginin üstüne de keçe kaplanmaktadır (Koç, Afyonkarahisar, 2022).

Hayvanların kullandığı deri ve keçenin birlikte kullanıldığı ürünler arasında çeşitli kayışlar ve köpeklerin kullandığı "Hıltar" yer almaktadır. Genellikle çoban köpeklerinin kurt gibi yırtıcı hayvanların saldırısından korunması için boğazına takılmaktadır. Hıltarın içine köpeğin boğazını acıtmaması için keçe yerleştirilmektedir. Keçenin üstüne deri ve çıkıntılı demir eklenmektedir.

Görsel 5. Keçe kullanılmış deri belleme ve deri boyunluk (Küçükkurt, Afyonkarahisar, 2022).

Birinci örnekte Koşum Ustası Erol İşkur'un 55cmx65cm ebadında dana derisi ve yerli yünden üretilmiş keçeden yaptığı pirinç süslemeli eyer altı bulunmaktadır (Görsel 6).

Görsel 6. Koşum Ustası Erol İşkur'un dana derisi ve keçeden yaptığı "Eyer Altı" (Küçükkurt, Afyonkarahisar, 2022).

İkinci örnekte Koşum Ustası İdris Koç'un 45cmx47cm ebadında üstü keçi derisi, altı yerli yünden yapılmış tepme keçeden Çerkez eyerinde kullanılan belleme bulunmaktadır. Bellemenin kenarlarında el, ortasında makine dikişi kullanılmıştır. Çerkez eyeri, Uşaklı cirit oyuncularını için yapılmıştır (Görsel 7).

Görsel 7. Koşum Ustası İdris Koç'un yaptığı Çerkez eyeri "Belleme" (Küçükkurt, Afyonkarahisar, 2022).

Üçüncü örnekte Koşum Ustası İdris Koç'un hayvanlar için ürettiği çeşitli kayışlar yer almaktadır. 5cmx65cm ebadında olan kayışların üstünde manda (Camız) derisi, altında kırmızı renkte yerli yünden üretilmiş keçe kullanılmıştır (Görsel 8).

Görsel 8. İdris Koç'un hayvanlar için ürettiği çeşitli kayışlar (Küçükkurt, Afyonkarahisar, 2022).

Dördüncü örnekte Usta İdris Koç'un köpekler için ürettiği hıltar yer almaktadır. 5cmx70cm ebadında olan hıltarın altında kırmızı renkte yerli yünden üretilmiş tepme keçe kullanılmıştır. Keçenin üzerine demirin geçirilmesi için manda derisinden kuşak dikilmiştir (Görsel 9).

Görsel 9. Hıltar (Küçükkurt, Afyonkarahisar, 2022).

3.3. Diğer Ürünlerde Keçe ve Derinin Kullanımı

Deri ve geleneksel tepme keçenin kullanım alanları arasında camilerin giriş kapı perdeleri bulunmaktadır. Özellikle Afyonkarahisar'ın kış mevsiminin soğuk geçmesi nedeniyle camilerin ısı kaybını önlemek için giriş kapılarına tepme keçeden üretilmiş ve çevresi genellikle dana, keçi derisi ile güçlendirilmiş kapı perdeleri asılmaktadır. Deri ve keçenin kullanımına verilecek örnekler arasında el çantaları, bilgisayar çantaları ve çeşitli aksesuarlar, ev eşyaları, panolar yer almaktadır.

Birinci örnekte, UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesi Keçe Ustası Ahmet Yaşar Kocataş'ın yaptığı Afyonkarahisar/Emirdağ Merkez Camisi'nde bulunan keçe kapı perdesi bulunmaktadır. Kenarları keçi derisi ile çevrelenen perde Karaman kuzu yününden, 147cmx245cm ebadında üretilmiştir. Perdeye güveler zarar vermiştir (Görsel 10).

Görsel 10. Keçe Ustası Ahmet Yaşar Kocataş'ın yaptığı Merkez Camisi'nde bulunan Keçe Kapı Perdesi (Küçük Kurt, Afyonkarahisar-Emirdağ, 2022).

İkinci örnekte, Keçe sanatçısı Gülenay Yalçinkaya'nın yapmış olduğu çanta yer almaktadır. Çantanın arka yüzünde Yeni Zelanda Merinos yününden üretilmiş tepme keçe, ön yüzünde ekolojik baskı yapılmış keçi derisi ve keçi derisinden sapı bulunmaktadır. Çanta 43cmx41cm ebadındadır (Görsel 11).

Görsel 11. Ön yüzü ekolojik baskı yapılmış keçi derisi, arka yüzü tepme keçe çanta (Yalçinkaya, Afyonkarahisar, 2019).

Üçüncü örnekte, Keçe sanatçısı Gülenay Yalçinkaya'nın yapmış olduğu 60cm çapında keçe pano yer almaktadır. Panonun zemininde, yerli yünden üretilmiş tepme keçe kullanılmıştır. Panonun dayanıklılığını artırmak için kenarları siyah keçi derisi ile çevrelenmiştir. Halk arasında;

deve boncuğu, çılkak gibi isimlerle bilinen deniz salyangozu (*Cypraea moneta*) kabuğu (Bülent, 2007:312) üçgen düzenlemelerle seramik merkezin etrafına yerleştirilmiştir (Görsel 12).

Görsel 12. Kenarları keçi derisi ile çevrelenmiş keçe pano (Yalçınkaya, Afyonkarahisar, 2007).

3.4. Deri ve Keçe Ürünlerinin Bakımı

Deri ve keçe ürünler zamanla çeşitli nedenlerden dolayı zarar görmektedir. Malzemelerin özgün yapılarındaki değişimler bozulmayı oluşturmaktadır. Deri kullanıldıkça, yaşlandıkça, çevre koşullarının etkisi ile yapısında değişiklikler meydana gelmekte, üretiminde kullanılan bazı maddeler deriyi yıpratmaktadır. Deri fiziksel, kimyasal ve biyolojik olarak bozulmaktadır (Çınar, 2021:49).

Deri ürünler asla nemli bırakılmamalı ve nemlenmeye müsait alanlarda tutulmamalıdır. Nemli kalan deri kısımlarda mantar kaynaklı çeşitli deformeler oluşabilmektedir. Deri ile birlikte kullanılan keçe ürünler temizliğinin ardından hemen kurutulmalı, bu işlem kızgın güneş altında yapılmamalıdır. Açık havada yere serilerek kurutma işlemi gerçekleştirilmelidir. Bu işlem doğrudan ısıtma cihazları ile değil mümkünse hava akımı olan kuru bir yerde doğal ortamda yapılmalıdır. Derilerin olduğu kısımdan asılarak kurutulmaya çalışıldığında kat izi oluşmakta ve sarkmalar meydana gelmektedir. Ayrıca derinin nem kaybetmemesi, sertleşmemesi ve çatlama için doğal ortamda kurutulması önem taşımaktadır. Eğer acilen kurutulması gerekiyor ise ısıtıcılar ile direk temas ettirilmeden, saç kurutma makinesinin ısıveren kısmının değil havalandırma kısmı açılarak 300 açı ile en az 20 cm mesafeden sürekli hareket ettirilerek kurutulmalıdır (Koyuncu Okca ve Koizhaiganova, 2014:1004).

Deri ürünleri badem yağı, zeytinyağı ile yağlanmalıdır. Özellikle hayvanların kullanımı için yapılan ürünlerde terleyen hayvanın tuzu deriyi yıpratmaktadır (İşkur, Afyonkarahisar, 2022). Bazı yağlar sıcaklığı gördüğünde uçmaktadır. Havanın ve hayvanın vücut ısısı buna sebep olmaktadır. Özellikle derinin uçucu yağ özelliği zayıf olan badem ve zeytinyağı ile bakımının

yapılması gerekmektedir (Koç, Afyonkarahisar, 2022). Zeytinyağı deriyi beslemektedir. Deriyi koruyan malzemeler arasında mazot bulunmaktadır. Mazotun kokusunun kullanıcıları rahatsız etmesinden dolayı sanayi için üretilen deri ürünlerinin korunmasında mazot kullanılmaktadır (Barsbuğa, Afyonkarahisar, 2022).

Keçe ürünlerin bakımı ve korunmasında dikkat edilmesi gereken birçok husus bulunmaktadır. Yün lifinin güve ve diğer zararlılara karşı korunması için fiziki ve kimyasal önlemlerin alınması gerekmektedir. Keçe ürünler sık sık havalandırılmalı, kapalı kutularda muhafaza edilmelidir (Yalçınkaya, 2009:44). Keçelerin kat yerlerine konulan çıra, karanfil, lavanta gibi aromatik bitkiler yün zararlılarını keçeden uzak tutulmasına yardımcı olmaktadır (Kocataş, Afyonkarahisar, 2022). Keçe ürünler sıcak suyla yıkanmamalıdır. Deri ve keçenin birlikte kullanıldığı ürünlerde kuru temizleme yapılmalı bakımları ihmal edilmemelidir.

4. Sonuç ve öneriler

Günümüzde Afyonkarahisar'da ve bazı şehirlerde geleneksel tepme keçecilik sürdürülmektedir. Afyonkarahisar, Konya, Isparta, İzmir, Urfa önemli keçe üretim merkezleri arasındadır. Akraba Türk topluluklarında keçe yaşamakta, özellikle Kırgızistan ve Kazakistan'da keçe üretimi görülmektedir. Keçenin tasarıma uygun yapısı dünya ülkelerinin ilgisini çekmekte, kuzu yünü keçeleştirilerek giyim, dekorasyon ve sanat dünyasında yükselen bir değer olarak görülmektedir. Yün ve derinin doğal malzeme olması nedeniyle tasarımlarda bir arada kullanılması güzel sonuçlar ortaya çıkartmaktadır. Deri, tepme keçe ürünlerinin estetik değerini ve dayanıklılığını artırmaktadır.

Deri ve keçenin birlikte kullanıldığı eski ve yeni ürün örnekleri karşılaştırıldığında ayağa giyilen ürünlerin tabanına, üstüne derinin uygulandığı, eski örneklerde keçi derisinin, yeni örneklerde daha çok kuzu derisinin kullanıldığı görülmektedir. Hayvanların kullandığı eski ve yeni ürünlerde eyer altında dana derisi, bellemde keçi derisi, kayışlarda ve hıltarda manda deri türlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Cami kapı perdelerinde ve çantaların tamamlayıcı unsuru olarak keçi derileri sıklıkla kullanılmıştır. Keçi, manda, dana derileri eski örneklerde daha çok kullanılırken kuzu derisi günümüz örneklerinde karşımıza çıkmaktadır. Maliyeti daha çok düşürmek isteyen bazı üreticiler sentetik deriyi tercih etmektedir.

Giyim kuşamdan, dekorasyon ürünlerine ve hayvanların kullandığı eşyalara kadar geniş bir kullanım alanına sahip olan deri ve keçenin günümüzde bazı nedenlerle üretimlerinde azalma meydana gelmiştir. Yün, deri fiyatlarındaki artış, kaliteli malzemeye ulaşım güçlüğü üreticiyi, alıcıyı, sentetik malzemeden üretilmiş keçe ve suni deriye yöneltmiştir. Yün ve deri havayı geçirmeleri, doğal malzeme olmaları nedeniyle insan ve hayvan sağlığı açısından önemlidir. Sentetik malzemeyle üretilmiş eşyaların estetik görünümünde ve dayanıklılığında kayıplar meydana gelmektedir.

Deri ve kuzu yününde meydana gelen fiyat artışının nedenlerinin araştırılarak bu malzemelerde meydana gelen fiyat artışın önüne geçilmesi, deri ve keçenin birlikte kullanımıyla üretilen eşyaların sürdürülebilirliği açısından faydalı olacaktır. Deri ve keçe ürünlerin bakımı hakkında ilgili kullanıcıların bilgilendirilmesi gerekmektedir. Deri ürünlerin bakımında zeytinyağı, badem yağı kullanılabilir. Hayvancılığın desteklenmesi yün ve deri üretimini de destekleyecektir. Kaybolmaya yüz tutmuş meslekler arasında yer alan keçecilik ve dericilik mesleğinin en büyük sorunları arasında çirak olmaması, ustaların bilgisini aktaramaması bulunmaktadır. Yapılacak projelerle ustaların desteklenmesi, bilgi birikiminin gelecek kuşaklara aktarımının sağlanması açısından faydalı olacaktır.

Kaynakça

Afyonkarahisar T. ve S. O. (1933). *10. Cumhuriyet Bayramı Münasebeti ile Çıkarılan Broşür*, Afyonkarahisar: Doğan Matbaası Yayını.

Akkoyun, T. (1997). *Ömer Fevzi Atabek ve Afyon Vilayeti Tarihçesi*, 1. Baskı, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.

Arıkan, K. H. ve Gök, M. O. (2021). "Kahramanmaraş Yemeni ve Çarıklarında Kullanılan Deri Malzemesinin Özelliklerinin İncelenmesi", *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, Sayı 9-1, s.64-76.

Başar, Ergenekon, C. (1999). *Tepme Keçelerin Tarihi Gelişimi Renk Desen Teknik ve Kullanım Özellikleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Boz, E. (2002). *Afyon Merkez Ağzı*, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını.

Bülent E. (2007). "Anadolu Amulet Geleneğinde Çılgak ve Eski Kültürlerde İzleri", *38. ICANAS Bildirileri*, 10-15 Eylül, Ankara: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, s.311-328.

Çınar, N. (2021). "Deri Eserlerde Önleyici Koruma", *Akademik Sanat*, Sayı 12, s.42-58.

Diyarbakirli, N. (1993). *“Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, İslamiyetten Önce Türk Sanatı”*, Ankara: İş Bankası Yayınları.

Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2015). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Genç, M. (2020). “Keçede Kökboya Kullanımı”, *Folklor Akademi Dergisi*, Sayı 4, s.33-52.

Kargı, K. (2018). *Afyonkarahisar Merkez Kazası Nüfus Defteri (1838-1839)*, Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları.

Koyuncu Okca, A. ve Koizhaiganova, M. (2014). “Deri Halı Üretimi ve Bakımı”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Sayı 9, Issue: 2, s. 993-1006.

Kutlu, M. ve Kutlu, L. (2020). “Berel'deki 11. Kurgan ve Pazırık Kültürü”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı 29-1, s.173-207.

Küçükkurt, Ü. (2019). “Afyonkarahisar’ın Saraçlı Halı Heybeleri”, *Uluslararası Ankara Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, 04-06 Ekim, Ankara: İksad Yayınları, s.591-600.

Özpınar, H. (2019). *Tarih Boyunca Seyyahların Gözünden Afyonkarahisar*, Afyonkarahisar: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Sami, Ş. (2019). *Kamus-ı Türkî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Topbaş A. ve Seyirci M. (1987). “Keçe Sanatı ve Afyon’da Keçecilik”, *Beldemiz Dergisi*, Sayı 9, s. 10-12.

Tozun, H. ve Çınar, N. (2020) “Kültürel Miras Bağlamında Derilerin Fiziksel Özellikleri ve Ham Derinin İşlenmesi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı 29-2, s.371-397.

Yalçınkaya, R. G. (2009) *“Keçeye Ter Düştü, Halk Plastik Sanatlarından Keçecilik ve Afyonkarahisar’da Yansıması”*, Uşak: Elik Yayınları.

Yalçınkaya, R. G. (2018). “Afyonkarahisar Keçeciliğinde Uygulanan Üç Boyutlu Üretim Teknikleri ve Çağdaş Tasarımlarda Uygulanabilirliği”, *VIII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu*, 5-7 Nisan, Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi yayınları, s. 1126-1128.

Kaynak Kişiler

Barsbuğa H., (2022). Halit Barsbuğa ile atölyesinde yapılan görüşme, Afyonkarahisar: 6 Aralık.

İşkur E., (2022). Erol İşkur ile atölyesinde yapılan görüşme, Afyonkarahisar: 26 Ocak.

Kocataş A. Y., (2022). Ahmet Yaşar Kocataş ile atölyesinde yapılan görüşme, Afyonkarahisar: 14 Mart.

Koç İ., (2022). İdris Koç ile atölyesinde yapılan görüşme, Afyonkarahisar: 12 Şubat.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. Deri ile güçlendirilmiş mes (Yalçınkaya, Afyonkarahisar, 2009).

- Görsel 2.** Kuzu derisi tabanlı geleneksel tepme keçe patik (Tahmaz, Afyonkarahisar, 2022).
- Görsel 3.** Sevgi Tahmaz'ın ürettiği kuzu derisi tabanlı 38 numara keçe çizmeler (Küçük Kurt, 2022).
- Görsel 4.** Arpaözü Keçe atölyesinde üretilen keçi derisi tabanlı keçe terlik. (Küçük Kurt, Afyonkarahisar, 2022).
- Görsel 5.** Keçe kullanılmış deri belleme ve deri boyunluk (Küçük Kurt, Afyonkarahisar, 2022).
- Görsel 6.** Koşum Ustası Erol İşkur'un dana derisi ve keçeden yaptığı "Eyer Altı" (Küçük Kurt, Afyonkarahisar, 2022).
- Görsel 7.** Koşum Ustası İdris Koç'un yaptığı Çerkez eyeri "Belleme" (Küçük Kurt, Afyonkarahisar, 2022).
- Görsel 8.** İdris Koç'un hayvanlar için ürettiği çeşitli kayışlar (Küçük Kurt, Afyonkarahisar, 2022).
- Görsel 9.** Hıltar (Küçük Kurt, Afyonkarahisar, 2022).
- Görsel 10.** Keçe Ustası Ahmet Yaşar Kocataş'ın yaptığı Merkez Camisi'nde bulunan Keçe Kapı Perdesi (Küçük Kurt, Afyonkarahisar-Emirdağ, 2022).
- Görsel 11.** Ön yüzü ekolojik baskı yapılmış keçi derisi, arka yüzü tepme keçe çanta (Yalçınkaya, Afyonkarahisar, 2019).
- Görsel 12.** Kenarları keçi derisi ile çevrelenmiş keçe pano (Yalçınkaya, Afyonkarahisar, 2007).